

**ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ імені Г. С. СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

СУЛАЦКОВА Ольга Федорівна

УДК130.2:502.1+316.334.5

**ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА В АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Спеціальність 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Дисертацією є рукопис:

Робота виконана на кафедрі культурології та менеджменту соціокультурної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент

Кутузова Галина Іванівна,

Волинський національний університет імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України,

доцент кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор

Кисельов Микола Миколайович,

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,

провідний науковий співробітник відділу філософських проблем природознавства та екології;

кандидат філософських наук

Комісар Людмила Петрівна,

Київський національний лінгвістичний університет

Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України,

старший викладач кафедри історії України і філософії.

Захист відбудеться «15» червня 2012 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.02 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна познайомитися в бібліотеці Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано «___» травня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук

Л. А. Ситніченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розв'язання екологічних проблем, пошук оптимальної стратегії розвитку системи “суспільство - природа”, досягнення гармонізації відносин між її основними елементами привертають увагу не лише науковців, а й широкої громадськості та численних міжнародних організацій. Це пов'язано із зростаючою небезпекою руйнування підвалин життя людини в умовах екологічної кризи. Здійснюючи масштабні перетворення біосфери, людина перетворює умови власного існування в сучасному світі у життєво небезпечні, ризиковані, нестабільні та проблематичні. За таких обставин виникає потреба в напрацюванні нових теоретичних, методологічних та соціально - філософських засобів аналізу сучасної екологічної ситуації. Глибоке осмислення її сутності, особливостей динаміки та впливу на розвиток екосистем та суспільства дає змогу осягнути проблему в цілому, адже майбутнє природи і доля планети залежить в кінцевому рахунку від освіти, культури, духовності кожної людини та людства в цілому.

Усвідомлення людиною відповідальності за майбутнє „живої речовини” (В.Вернадський), закріплене в соціокультурних принципах її буття, є могутнім фактором відтворення біосфери і соціуму як її тепер уже невід'ємної частини. Особливої уваги потребують такі базові компоненти соціального розвитку як екологічна культура, освіта, виховання та просвіта, які орієнтують людину (суспільство) на коеволюційний шлях розвитку, „партнерські відносини” з природним середовищем – середовищем існування і виробничої діяльності, що передбачає наявність достатнього високого рівня екологічних знань та екологічної компетентності. Екологічна культура стає необхідною в аспекті адекватного осмислення наукової картини світу і перспектив розвитку людства.

На сучасному етапі розвитку України розробка екологічних проблем стає теоретично та практично актуальною, адже перехід до ринкових відносин здійснюється в складній соціально-економічній, політичній та екологічній обстановці. Необхідно також, щоб цей перехід здійснювався з врахуванням концепцій стійкого розвитку світової спільноти, основні ідеї якої були сформовані на Всесвітніх форумах у Ріо-де-Жанейро, (1992 р.) та Йоганнесбурзі (2002 р.).

Сьогодні є очевидною необхідність розробки національних планів охорони навколишнього середовища та розвитку країн з оптимальним використання їх природних ресурсів. Як показало дослідження, комплекс цих проблем можна вирішити лише при наявності достатнього рівня екологічної культури та екологічної компетентності нашого сучасника. Тому актуальності набуває аналіз гуманістичного змісту екологічної культури, призначення якої полягає в переході людства до якісно нового стану, який має спиратися на екологічні цінності і практичні дії, які виключають домінування утилітарно-споживацької психології.

Отже, актуальність нашого дослідження полягає в переосмисленні феномена екологічної культури та його впливу на формування екологічних цінностей сучасного суспільства.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Проблеми екологічної культури, екологічної свідомості та світогляду, екологічні компоненти освіти, виховання досліджують сьогодні представники гуманітарних, природознавчих та технічних наук. Витоки таких розробок містяться в працях В. Анучіна, У. Бека, В. Вернадського, М. Будико, Л. Гумільова, В. Докучаєва, Ж. Дорста, Р.Карпинської, Б. Коммонера, К. Лоренца, Е. Маркаряна, М. Моїсеєва, П. Олдака, М. Реймерса, В.Стьопіна, В. Сукачева, П. Тейара де Шардена, І. Федорова, І. Фролова, М.Холодного, Д.Чижевського, А. Швейцера, у працях представників «Римського клубу»: Б. Гаврилишин, Е.Ласло, Д. Медоуз, М. Месарович, Е. Пестель, А. Печчеї, Дж. Форрестер та ін. Особливе місце серед них належить В. Вернадському – основоположнику вчення про живу речовину, концепції біосфери-ноосфери. Ідеї В. Вернадського мали вплив на виникнення теорії антропокосмізму – системи, в якій природничо-історична, природна (в широкому значенні космічна) і соціально-гуманітарна тенденції гармонійно зливаються в єдине ціле.

Важливі методологічні та світоглядні засади усвідомлення феномену екологічної культури в її аксіологічних вимірах містяться в роботах дослідників у галузях філософської антропології та філософії культури (Є. Андрос, Є. Бистрицький, О. Гомілко, В. Загороднюк, Т.Лютий, М.Попович, С. Пролеєв, В. Табачковський, Н. Хамітов, Г. Чміль та ін.), які продовжують класичні роботи П.Тейара де Шардена, М.Шелера, Г. Плеснера.

Світоглядно-ціннісні та етичні аспекти становлення і розвитку екологічної культури стали предметом досліджень Е. Агацці, П. Агесса, Р. Баландіна, І. Василенко, Т. Гардашук, В.Гьосле, Ф.Гіренка, Е. Гірусова, Дж. Дьюї, Е. Злобіна, А. Єрмоленка, Г. Йонаса, М. Когана, Ф.Канакана, М.Кисельова, С. Кримського, В. Кутирева, Д. Ліхачова, Е. Маркаряна, А. Маслоу, М.Моїсеєва, В.Пазенка, А. Печчеї, В. Р.Поттера, М. Савостьянової, Л. Сидоренко, А.Толстоухова, А.Швейцера, Б. Юдіна та ін.

Аналіз екологічної свідомості, екологічної освіти і виховання здійснили в своїх працях Л.Андрєєва, О. Буровський, А. Валітова, М. Галєєва, С. Глазичев, А.Горєлов, В. Гьосле, Дж.Дарелл, С. Дерябо, Г. Йонас, Л. Коган, А. Кочергін, К. М. Маєр-Абіх, Д. Маркович, Н.Маслова, В.Сухомлинський та ін.

У вітчизняному контексті теоретичний аналіз проблем становлення екологічного мислення та екологічної культури набув особливої актуальності після чорнобильських подій. На пострадянському просторі до екологічної проблематики, зокрема, екологізації молодіжної свідомості, формування інвайронментальних цінностей та установок сучасного студентства тощо, звертаються такі вчені, як В. Бакіров (аналіз ціннісної свідомості населення України), С.Баньковська (дослідження системи “суспільство-людина-природа”, проблем екологізації масової

свідомості), Т. Дрідзе (розробка основних положень соціологічної концепції екоантропоцентризму), А. Єрмоленко (обґрунтування та застосування моральних належностей на засадах етики спільної відповідальності за умов екологічної кризи), Н. Костенко (аналіз інформаційних каналів екологічної культури в українському суспільстві), А. Ручка (аналіз ціннісних засад екологічної культури), М. Саппа (вивчення проблеми соціоекологічних комунікацій, зокрема, проблеми соціального діалогу в екологічному конфлікті), Ю. Саєнко (аналіз соціально-психологічних наслідків Чорнобилю), Л. Сокур'янська (вивчення ціннісної свідомості студентської молоді), О. Стегній (дослідження процесу інституалізації екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків, аналіз розвитку екологічного руху в Україні та ін.).

Разом з тим, в наукових дослідженнях недостатньо розкриті специфічні риси культури, що дозволяють розглядати її в якості ефективного засобу зміни шкали цінностей особистості (соціуму) в екологічному руслі. При висвітленні процесу становлення екологічних цінностей на рівні індивідуальної і масової свідомості мало уваги приділяється питанням альтернативних варіантів соціокультурного розвитку. Заслугує на більшу увагу осмислення проблеми формування екологічної культури в аспекті становлення цінностей сучасного суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в межах державної науково-дослідної теми «Оновлення змісту суспільно-гуманітарної освіти старшокласників в умовах переходу до 12-річного навчання (номер державної реєстрації 0107U000737), яка розроблялася лабораторією кафедри філософії та релігієзнавства Волинського національного університету імені Лесі Українки від 2 лютого 2006 року (Протокол №8 п. 3.6).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є соціально-філософський аналіз феномена екологічної культури в аспекті становлення цінностей сучасного суспільства.

Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань:

- осмислити вплив антропогенних чинників на формування екологічної ситуації;
- проаналізувати ціннісні орієнтири особистості та суспільства в контексті екологічної проблеми;
- виявити теоретико-методологічні засади феномена екологічної культури в аспекті становлення цінностей сучасного суспільства;
- окреслити альтернативні варіанти соціокультурного розвитку сучасного суспільства в системі екологічних цінностей;
- визначити роль екологічної культури в розвитку сучасного суспільства;
- обґрунтувати значення екологічної системи освіти і виховання як ефективного шляху формування екологічної культури;
- окреслити шляхи й напрямки формування екологічної культури в системі заходів

цілеспрямованого впливу суспільства на природу з метою мінімізації екологічних небезпек.

Об'єкт дисертаційного дослідження – система екологічних цінностей, їх формування і прояв у діяльності людини (суспільства).

Предмет дисертаційного дослідження – екологічна культура, як системотворний фактор становлення і розвитку цінностей сучасного суспільства.

Теоретико-методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження. Головним методологічним інструментарієм дослідження є наступні фундаментальні підходи наукового аналізу: ретроспективний, аксіологічний, герменевтичний, порівняльний (компаративістський), структурно-функціональний та ін. Вони використовуються у взаємозв'язку і взаємодоповненні, що дозволяє виявити суперечності досліджуваних проблем, причини, які до цього спонукають, чинники та умови розв'язання суперечностей, здійснити на цій основі відповідний прогноз розвитку ситуації в майбутньому.

Зокрема на основі *структурно-функціонального методу* аналізується структура ціннісних орієнтацій сучасного суспільства, їх функціональні взаємозв'язки та залежності, місце та роль в них екологічних цінностей. *Герменевтичний метод* дав змогу проникнути в сутність екологічної культури як соціального феномену, що розгортається на основі діяльності людини й має гуманістичну спрямованість. *Аксіологічний* – спираючись на аксіологічну методологію, як фундаментальну для даного дослідження, вдалося узагальнити значимість ціннісних орієнтирів як інтегруючих засобів формування екологічної компетентності нашого сучасника. *Порівняльний* – дозволив порівняти характер і ефективність формування екологічної культури в Україні та закордоном. *Прогностичний* – був використаний з метою опрацювання можливих моделей і технологій формування екологічної культури в перспективі.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що проблематика дисертаційного дослідження знаходиться на межі методології науки, філософської теорії цінностей, соціальної екології та теорії культури, що дає змогу розкрити діалектику гносеологічних та аксіологічних аспектів екологічної культури і екологічної свідомості; визначити екологічну культуру як цілісний коадаптивний механізм людини і природи; запропонувати новий підхід до формування екологічної культури суспільства через екоцентричний тип екологічної свідомості поряд з іншими елементами культури.

В цьому контексті сформульовані такі основні результати даного доробку, які характеризуються науковою новизною, розкривають базову концепцію дисертації і виносяться на захист:

– доведено, що екологічним кризам притаманні елементи трансформації, а відповідні зміни в екосистемах є наслідком взаємовпливу закономірностей самоорганізації та саморозвитку соціуму та біоти, геологічних і космічних процесів; встановлено, що антропогенні екологічні

кризи за своєю суттю є неурівноваженими станами функціонування і розвитку екосистем, вони спричинені людською діяльністю, її безпосередніми та опосередкованими впливами і тому, як системи, є відкритими і залежними від діяльності людини;

- з'ясовано, що засадою коеволюції природи і суспільства є складна взаємодія двох протилежних начал: гармонії як стабілізуючого фактора (еволюційний етап розвитку системи) і кризи як дисипативного, руйнівного чинника, що створює можливість виникнення нових структур і шляхів еволюції; в означеному поєднанні гармонія і криза, як протилежності системи “суспільство-природа” є своєрідними урівноважувачами, що сприяють динамічній рівновазі і розвитку як соціальних, так і природних її складових. Це свідчить, що кризи в глобальній соціоприродній системі є необхідною умовою переходу до нового еволюційного стану динамічної системи;

- обґрунтовано необхідність формування екологічної свідомості та екологічної культури як умови забезпечення життєздатності соціуму та доведено, що переходу до постіндустріального суспільства властива не тільки зміна виробництва і характеру споживання, але і радикальне зрушення взаємовідносин суспільства із середовищем його існування і середовищем виробництва, що втілюється у зміні ціннісних орієнтирів (відмова від позиції „людської винятковості”, прийняття концепції органічної влаштованості суспільства в біосферу);

- доведено, що екологічна культура - це і процес, і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, норм, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії і правил поведінки людини в оточуючому світі. Екологічну культуру визначено як специфічно людський спосіб адаптації у біосфері, важлива передумова гармонізації відносин людини та її природного оточення;

- показано, що екологічна культура, як соціальний феномен, характеризується направленістю людської діяльності на збереження природних умов існування не лише власне для себе, а й для решти земної біоти. Важливою ознакою екологічної компетенції нашого сучасника є усвідомлення того, що турбота про довкілля є не просто виявом його милосердності та благодійності щодо природи та «братів наших менших», а цілком прагматичною й необхідною передумовою можливості подальшого існування земної цивілізації;

- обґрунтовано значення екологічних цінностей як інтегруючого фактору становлення світової екологічної культури і як критерію життєздатності цивілізації. Ціннісні орієнтири суспільства є складними структурними утвореннями, здатними (попри їх суперечливість) опосередковано впливати на формування колективних та персональних ціннісних орієнтацій, спрямовуючи їх діяльність в те чи інше русло; розглядаючи ціннісні орієнтири, встановлено, що новітні ціннісні орієнтири спрямовані на збереження сенсу та моральності життя, є осердям

духовності особистості, ними визначається міра її здатності до активної, і, разом з тим, екологічно безпечної діяльності;

– проаналізовано стан екологічної культури, освіти і виховання в Україні та доведено, що на засадах подолання таких негативних явищ, як відсутність механізмів поєднання екологічної політики з планами та програмами соціально-економічного розвитку на державному і регіональному рівнях, загалом, недостатній рівень екологічної свідомості та низьку ефективність розв'язання екологічних проблем, Україна досягти рівня успішних європейських країн, саме за рахунок належної екологічної освіти та виховання, високого ступеню екологічної компетентності її громадян.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в якості методологічної основи для подальших наукових досліджень в галузі філософії, аксіології, філософії освіти, культурології та екології. Зокрема, у розвитку теоретичних уявлень про механізм формування цінностей сучасного суспільства в контексті соціальних функцій екологічної культури, екологічної освіти та виховання.

Висновки дисертаційного дослідження стануть у нагоді в процесі розробки та читання вузівських лекційних курсів, проведенні практичних занять з філософії, культурології, аксіології, соціології у вищих навчальних закладах та у науково-дослідній роботі студентів, бакалаврів, магістрів та аспірантів.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана і обговорена на кафедрі культурології і менеджменту соціокультурної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки. Основні положення, висновки й пропозиції дисертаційного дослідження були представлені на наукових конференціях: Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Культурологічний потенціал молоді і перспективи культурної інтеграції людства у XXI», Рівненський державний гуманітарний університет, (м. Рівне, 15-16 листопада, 2006 р.); Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Закономірності і тенденції розвитку суспільства очима молоді XXI ст.», Волинський інститут МАУП ім. В. Липинського, (м. Луцьк, 27 квітня, 2006 р.); I Міжнародна науково-практична конференція аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє», Волинський державний університет імені Лесі Українки, (м. Луцьк, 18-19 квітня, 2007 р.); Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття», Волинський інститут МАУП ім. В. Липинського, (м. Луцьк, 18 квітня, 2007 р.); II Міжнародна науково-практична конференція аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє», Волинський державний університет імені Лесі Українки, (м. Луцьк, 16-17 квітня, 2008 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Гендер. Екологія. Здоров'я», (м. Харків, 19-20 квітня, 2011 р.); III Звітна науково-практична конференція

«Наукові дослідження молоді», (Рівне-Дубно, 17 травня, 2011 р.); Регіональний круглий стіл «Трансформаційні процеси в українському соціумі: філософські, соціально-політичні та правові засади дослідження», Луцький національний технічний університет, (м. Луцьк, 19 травня, 2011р.); III міжвузівський науково-практичний семінар «Проблеми комунікації у параметрах соціокультурної ідентичності (філософсько-культурологічний аспект), Волинський національний університет імені Лесі Українки, (м. Луцьк, 2-3 червня, 2011 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Цивілізаційні виклики і сучасна суспільно-гуманітарна освіта», (м. Луцьк, 17-18 жовтня, 2011 р.); Всеукраїнська науково-методична конференція «Реалізація принципів і завдань Болонського процесу, Луцький національний технічний університет, (м. Луцьк, 20-21 жовтня, 2011 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження викладено в 12 публікаціях, з яких 6 у фахових наукових виданнях, загальним обсягом 3,6 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 184 сторінки, включно зі списком використаних джерел, який містить 266 найменувань і займає 20 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтована актуальність дослідження, ступінь наукової розробленості проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, його теоретико-методологічні засади, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значимість отриманих результатів, відомість про їх апробацію та оприлюднення.

У **першому розділі** роботи *«Теоретико-методологічні засади дослідження екологічної культури в аспекті становлення цінностей сучасного суспільства»*, який складається із двох підрозділів, здійснюється аналіз становлення та розвитку феномена екологічної культури, специфіки його формування, уточнюється семантика понятійного апарату означеної сфери дисертаційного дослідження. **Перший підрозділ** *«Феномен культури у спробах його семантичного визначення»* розкриває етимологію термінів «культура», та «екологічна культура». Тут подається типологія численних визначень культури. Зокрема зазначається, що в широкому значенні поняття «культура» охоплює всі створені людиною, суспільством на протязі його існування матеріальні та духовні цінності. При цьому, сповідуючи концепцію єдності та взаємозалежності фізичної та духовної діяльності людини, культурологи все ж таки відрізняють два види культури – матеріальну та духовну, виокремлюючи специфіку та автономію кожної з них. В більш вузькому значенні культура представляє собою сферу духовного життя суспільства,

духовної творчості, а також ті заклади і організації, які забезпечують її функціонування. Крім того, культура визначається як показник освіченості, вихованості людини, рівень володіння нею в різних галузях знань і діяльності.

Робиться висновок, що незважаючи на неоднозначні, інколи альтернативні позиції в процесі визначення цього феномену, всі дослідники єдині в тому, що культура – це складне багатопланове явище, і вивчати її можна лише як цілісну соціальну систему. Загалом домінує уявлення про культуру як про всеосяжну соціальну систему, що пронизує всі сторони життя й отримує своє концентроване втілення в діяльності людини.

В сучасній літературі набуває поширення думка, що суттєвою характеристикою культури є рівень оволодіння людиною силами природи, глибина знань про природу і суспільство, ступінь досконалості матеріальної і духовної діяльності. Культура виступає загальною, і водночас, специфічною характеристикою людської діяльності, яка не тільки перетворює оточуючий світ, але і призводить до певних змін у життєдіяльності людини та суспільства.

Тому серед різноманітних форм культури одне з вагомих місць у наш час посідає така її форма, як екологічна культура. Перефразовуючи Освальда Шпенглера, можна сказати, що екологічна культура — це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля.

У другому підрозділі «Витоки та конституалізація екологічної культури» зазначається, що поняття екологічної культури повертає нас до вихідного, первісного, сформованого ще в античності, поняття культури, як обробіток, догляд, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, шанування. Сучасні загальні визначення культури взагалі мають досить яскраво виражений екологічний компонент: специфічний засіб організації й розвитку людської життєдіяльності; штучне, на протигагу природному, "друга природа", як продукт складних взаємостосунків природи та людини тощо.

В дисертаційному дослідженні екологічна культура розуміється як специфічно людський спосіб адаптації в біосфері, важлива передумова гармонізації відносин людини та її природного оточення. Культура - це напружений пошук людством людської міри природного і природної міри людського, з тим щоб піднятися до універсальної міри в лоні якої долається їх обмеженість. Культура в цьому розумінні є людське відношення людини до природи.

В умовах, коли діяльність людини в біосфері може бути порівняна за результатами з геологічними факторами в перетворенні земної оболонки (В.Вернадський), наслідком якої і стала глибока екологічна криза, культура вперше в історії людства повинна виступити у новій ролі, ставши засобом самозбереження суспільства, а саме - властивістю екологічного самозабезпечення. Вона вступає в екологічний стан свого розвитку, стає за великим рахунком - екологічною культурою.

Екологічна культура - це і процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, норм, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії і правил поведінки людини в оточуючому світі. Екологічна культура - це і знання основних закономірностей та взаємозв'язків у природі і суспільстві, переживання і переконання, діяльно-практичне ставлення до природи.

Таким чином, екологічна культура - багатомірний цілісний компонент інтелектуальної і духовної культури особистості, що забезпечує творчу самореалізацію в осмисленні і вирішенні екологічних проблем. Вона є інтегральною категорією, у структурі якої можна виділити перш за все три базових взаємопов'язаних і взаємопроникаючих компоненти: 1) екологічні знання: рівень екологічної освіти і просвіти (інтелектуальна компонента); 2) екологічна свідомість: емоційні почуття, морально-естетичні переживання (ціннісна компонента); 3) екологічна діяльність: відповідний запас практичних умінь, навичок у справі охорони природи (діяльнісна компонента).

У **другому розділі** *«Екологічна криза та проблеми становлення нової шкали цінностей»* досліджуються тенденції впливу на стан природного довкілля чинників антропогенного походження, сучасні екологічні реалії та їх вплив на еволюцію ціннісних орієнтирів нашого сучасника в аспекті пошуку стратегій подальшого розвитку цивілізації. У **першому підрозділі** *«Антропогенні чинники екологічної кризи»* підкреслюється, що людство вступило у третє тисячоліття з великою кількістю проблем, серед яких на першому плані безумовно знаходяться екологічні. Вплив виробничої, культурної, інформаційної та інших видів діяльності на біосферу досягли планетарних масштабів: людство інтенсивно освоює не тільки Землю, але і космічний простір.

Показано, що коли рівень антропогенних флуктуацій у соціоприродній системі досягає біфуркаційних значень, суспільство стає перед проблемою вибору: або остаточна деградація з можливістю зникнення *Homo sapiens*, або пошук нових форм культурної адаптації. До ХХ століття вдавалося привести у відповідність баланс “сили” і “мудрості”, технологічного і культурного потенціалів. Чи вдасться людству здійснити це в черговий раз?

Для відповіді на це запитання в роботі на сучасному матеріалі проводиться певна «реконструкція» концепції В.Вернадського переходу біосфери в ноосферу. Робиться висновок, що стихійність взаємовідносин людини з природою повинна поступитися місцем розумному регулюванню через посередництво наукового і технічного розвитку, удосконалення соціальної організації суспільства і діяльності народних мас.

Оцінюючи з цих позицій сучасну екологічну ситуацію, ми бачимо, що диспропорція між інтенсивним зростанням інструментального інтелекту та розвитком гуманітарної сфери все більше збільшується. Звідси випливає, що одним з основних завдань подолання негативних тенденцій

нарощування кризових явищ в розвитку соціоприродної системи є кардинальна трансформація духовного та культурного потенціалу цивілізації. Планетарна цивілізація, що досягла безпрецедентно високого технологічного потенціалу, зможе уникнути самознищення на черговому крутому витку еволюції тільки у тому випадку, якщо люди і цього разу встигнуть своєчасно удосконалити систему базових цінностей, норм і механізмів самоорганізації суспільного життя відповідно до нових вимог часу.

Аналізу цієї важливої проблеми присвячений **другий підрозділ** *«Ціннісні орієнтири особистості та суспільства в контексті екологічної проблеми»*. Аналіз праць П. Агесса, В.Гьосле, В. Данілова–Данільяна, Б. Коммонера, М. Моїсеєва, А. Печчеї, В. Поттера, М.Савосьянової, А. Швейцера та ін. дозволяє зробити висновок, що найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріпленні життєвим досвідом індивіда, сукупністю його переживань, обмежують значиме, суттєве для даної людини від незначного, несуттєвого. Сукупність вибраних і закріплених ціннісних орієнтацій людини утворює своєрідну вісь свідомості, яка гарантує моральну стійкість особистості, певний тип поведінки і діяльності, що виражається в направленні її потреб та інтересів. Саме ця вісь і формується системою цінностей, що складає життєву орієнтацію людини у світі, надає сенсу її існуванню.

Дослідження показало, що універсальним інструментом маніпулювання в „суспільстві споживання” є створення у людей з допомогою засобів масової інформації і реклами сильних емоційних і підсвідомих стимулів до придбання речей, незалежно від екологічних наслідків такого чину прагнень. Для подолання означеної небезпечної тенденції слід усвідомити органічний зв’язок між екологічною кризою, руйнуванням природи і необхідністю трансформації шкали людських цінностей.

В **третьому підрозділі** *«Альтернативні варіанти соціокультурного розвитку сучасного суспільства в системі екологічних цінностей»* звертається увага на те, що формування адекватної шкали цінностей є завданням непростим і суперечливим. Сьогодні можна говорити про наявність неоднозначних, навіть альтернативних, тлумачень можливих напрямків трансформації ціннісних установок соціуму і особистості з урахуванням екологічної їх складової.

Творення нової системи цінностей сучасного людства зовсім не означає, що треба починати з нуля, відкинувши все традиційне, достатньо апробоване. Хоча такі занадто радикальні пропозиції мають певне поширення. Значно більше дослідників роздумують над тим, щоб повернутися і більш уважно придивитися до таких вічних цінностей як благорозумність, справедливість, стійкість, помірність. Оновлена система цінностей не може бути простим їх переліком, конгломератом не пов’язаних між собою сутностей.

Пошук принципово нових цінностей в першу чергу змушує звернутися до екологічних реалій, до фундаментальної філософсько-світоглядної опозиції «людина – природа».

Антиекологічні форми поведінки людини пов'язані з перевагою цінностей техногенної цивілізації, яка базується на ідеї необмеженого прогресу. Такий тип цивілізації сприймає природне середовище в цілому як умову матеріального існування людства і орієнтується на безоглядне використання природних ресурсів.

Видається, що прогресуюча значимість екологічної культури та екологічної компетентності не лише представників влади а й широкої громадськості здатна подолати суперечливості традиційного та нового, матеріального та духовного, антропоцентризму та біоцентризму, ціннісні орієнтири країн успішних та бідних, альтернативність природознавчого «пояснення» та гуманітарного «розуміння».

В роботі робиться висновок, що бажана система цінностей, де було б достатньо враховано екологічні аспекти майбутнього цивілізації ще не створена. Вона ще перебуває на стадії формування, як майбутня фундаментальна складова культури XXI ст.

У **третьому розділі** *«Екологічна культура XXI ст.: проблеми та шляхи її формування»* Розглядається роль та статус екологічної культури в подальшому поступі людської цивілізації (**підрозділ перший** *«Екологічна культура та її роль у розвитку сучасного суспільства»*). Зазначається, що усвідомлення загрози загальної екологічної катастрофи повертають людину до істинних цінностей і справжньої культури, яка передбачає органічну єдність природи та людського суспільства. Саме такого штибу культура прилучає людину до природи. Дійсно, людина взаємодіє з природним оточенням, а рівень цієї взаємодії є індикатором розвитку культури.

Людство сьогодні стоїть перед необхідністю оволодіння універсальними цінностями культури в екологічному вимірі. Культура індивіда стала все частіше розглядатися як багатовимірне явище, пов'язане з регіональними і світовими процесами. В умовах загострення глобальних протиріч людина не тільки усвідомлює єдність з біосферою, але і починає розуміти необхідність консолідації дій в найрізноманітніших сферах для виживання, переходу до збалансованого розвитку. Сьогодні гостріше ніж будь-коли відчувається глобальний характер проблем, які стоять перед країнами і народами, їх вирішення має бути знайдене на національному і на міжнародному рівнях. Це означає, що міжнародні організації і національні уряди все більше і більше повинні ставати підзвітними народам всього світу.

В процесі інтеграції світової спільноти все більшого значення набувають екологічні функції культури. Культура в залежності від змісту і орієнтації може зближувати і відчужувати народи. Сьогодні виживання людства багато в чому залежить від формування єдиного соціокультурного простору, який поєднує в собі самобутність національної культури і загальнолюдські цінності. Головним фактором, від якого залежить доля людства, є екологічні культурні доміанти, гуманні якості індивіда. На зміну попереднім, орієнтованим виключно на розвиток економічних стратегій,

приходять нові, в центрі яких повинна знаходитися людина з її природним оточенням.

У **другому підрозділі** «Екологічна система освіти й виховання як ефективний шлях формування екологічної культури» йдеться про засоби і форми формування належної екологічної культури. Сьогодні нагально постає проблема органічного залучення екологічної компоненти в загально освітянський процес та суттєвого збільшення його дидактичного навантаження. Принциповою обставиною, яку слід враховувати, є та, що екологія як сукупність наукових дисциплін є специфічним, неоднозначним й надзвичайно складним предметом для залучення в освітянський процес. Як слушно зазначає М. Кисельов, якщо ми нині говоримо про очевидні недоліки викладання традиційних дисциплін, то методика й предметне поле викладання екології, котрі лише починають формуватися, характеризуються граничною невизначеністю. При складанні навчальних програм з екології порушуються всі можливі правила дидактики. Дається взнаки наскрізна хиба нашої педагогіки – абсолютний акцент на інформативність. Програми, як правило, переобтяжені конкретикою стосовно коло обігу хімічних елементів та речовин на планеті, описом типів та шляхів забруднення природного довкілля, еволюції життя на Землі, визначеннями меж біосфери тощо. Безумовно, означені питання мають відношення до екології, але вони вже достатньо подавалися в курсах ботаніки, зоології, природознавства, географії тощо. Екологічна освіта покликана формувати нове світобачення й новий спосіб життя людини третього тисячоліття, що включає в себе засади як раціонального природокористування, так і ефективної соціальної практики в самому широкому розумінні цього терміну. Екологічна освіта не може обмежуватися осягненням абстрактних істин; вона має орієнтувати на їх асиміляцію та «переживання».

Екологічна освіта є процесом і результатом засвоєння системних знань, умінь і навиків взаємодії з навколишнім середовищем; екологічне виховання є необхідною частиною екологічної культури, процесу систематичного і ціленаправленого підвищення свідомого і морального ставлення до навколишнього середовища, ініційованого шляхом впливу на почуття людей, їх свідомість, погляди і уявлення.

Що стосується освітянської ситуації в Україні, то аналіз новітніх аналітичних матеріалів показує, що на початку нашого століття відбувалося помітне зростання зацікавленості до екологічних проблем. Але політична нестабільність, економічні негаразди негативно позначаються на становленні ефективної сучасної системи екологічної освіти в державі. Закони України про екологічну освіту майже не виконуються. Нинішня система освіти в державі залишається жорстко централізованою, а сама екологічна освіта не стала системною та безперервною. Через відсутність кваліфікованих викладацьких кадрів, достатньої кількості якісної навчально-методичної літератури і комп'ютерної бази (як цього вимагають європейські стандарти і положення Стратегії ЄЕК ООН) рівень підготовки українських фахівців залишається досить

низьким.

В роботі здійснений аналіз проблеми екологізації освіти, яка об'єктивується в українському просторі з урахуванням національних особливостей українського народу, які, у свою чергу, впливають на становлення світогляду сучасного українського суспільства. Специфіку української ментальності в значній мірі обумовлює фактор природно-географічного середовища. Екофільність українського етносу орієнтує українців на дотримання законів природи через ідеї кордоцентризму, який в наш час розвивається до принципу кордологізму, який зумовлюється українською ментальністю і таким чином може поєднати раціонально-наукове ставлення до природи з емоційним, сердечним, екзистенційним.

В **третьому підрозділі** *«Проблеми становлення екологічної культури в сучасній Україні»* аналізується стан екологічної культури в нашій державі.

Входження України в загальносвітовий цивілізаційний процес зумовлює необхідність більш повного врахування інтересів усіх верств суспільства в процесі державотворення, підвищення якості життя населення, забезпечення динамічного і гармонійного розвитку людини, її духовних, життєвих та інтелектуальних якостей, соціальної справедливості. В інтересах оптимізації цього процесу конче необхідно позбутися негативної практики господарювання, що недостатньо враховувала потреби людини і призводила до неузгодженості темпів економічного розвитку і створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини. Без цього про формування екологічної культури в державі можна говорити чисто умовно.

В роботі аргументується положення, що принципи та головні орієнтири екологічної культури можливо сформувані двома шляхами:

– законотворча діяльність, основне призначення якої полягає в тому, щоб сформувані правову екологічну свідомість, захистити екологічні права громадян, підвищити юридичний рівень екологічної культури;

– формування екологічної компетентності на рівні індивідуальної та масової свідомості, яка реалізується через навчально-виховний процес а також через засоби масової інформації, які є ефективними засобами підвищення екологічної грамотності громадян.

Можна стверджувати, що без екологічної складової, високопоставленої екологічної культури громадян, процес національного відродження буде недостатньо ефективним. Крім того, успішне розв'язання екологічних проблем є невід'ємним від реалізації основних прав та свобод людини, демократичного устрою суспільства, гуманістичних основ взаємовідносин між громадянами. Саме ці умови є базисними для реалізації загальнонаціональних програм, спрямованих на відродження України.

Екологічна культура все більше і більше утверджується в суспільній свідомості як компонент стійкого розвитку, як пріоритет безпеки держави. Вона є відображенням цілісного

світу на основі його практичного, інтелектуального та духовного осмислення. В екологічній культурі картина світу постає у всьому різноманітті як раціонального, так і духовного втілення. Саме тому вона покликана відігравати провідну роль у сучасних драматичних процесах національного відродження й державотворення.

ВИСНОВКИ

Здійснений у дисертаційному дослідженні соціально-філософський аналіз дозволяє зробити такі висновки.

Дослідження показало, що перехід до постіндустріального суспільства став не тільки зміною виробництва і характеру споживання, але і радикальним зрушенням у взаємовідносинах суспільства із середовищем його існування і середовищем виробництва – біосферою, що знайшло своє вираження у зміні ціннісних орієнтирів (відмова від позиції „людської виключності”, прийняття концепції органічної влаштованості суспільства в біосфері).

Аналіз наявних у сучасній літературі типологій та класифікацій екологічних криз надав можливість у дисертації сформулювати позиції, дотримання яких дозволяє більш чітко розрізнити екологічні кризи (за характером їх походження) як природні і антропогенні, завдяки чому вдалося здійснити дослідження екологічної кризи у формах, які виявляють її процесуальність і елементи трансформації. Такий підхід дозволив переконатися у істинності тверджень, що відповідні зміни в екосистемах є наслідком впливу закономірностей самоорганізації та саморозвитку соціуму та біоти, геологічних і космічних процесів.

Синергетичний аналіз історичних етапів взаєморозвитку суспільства та природи дає можливість більш глибоко зрозуміти сутність екологічних проблем. В основі коєволюції природи і суспільства лежить складна взаємодія двох протилежних начал: гармонії як стабілізуючого фактора (еволюційний етап розвитку системи) і кризи як дисипативного, руйнівного чинника, що створює можливість виникнення нових структур і шляхів еволюції (біфукарційний етап розвитку системи). У такому сполученні гармонія і криза як протилежності системи “суспільство - природа” відіграють роль своєрідних урівноважувачів, що сприяють динамічній рівновазі і розвитку як соціальних, так і природних її елементів. Це свідчить, що кризи в глобальній соціоприродній системі є необхідною умовою переходу до нового еволюційного стану динамічної системи.

Розв’язання соціокультурних суперечностей сучасного світу, що виникають внаслідок розгортання процесів глобалізації різних сторін людської життєдіяльності (у сфері політики, економіки, культури), об’єднання зусиль, необхідних для розв’язання глобальних проблем, екологічної кризи, можна здійснити тільки на основі формування культури нового типу, культури, в центрі якої має бути гармонія взаємовідносин між суспільством і природою. На зміну централізмів

технічного та економічного має прийти нова екологічно орієнтована світоглядна парадигма цивілізації.

Нова цивілізаційна парадигма має знайти втілення у новій ідеології, адекватній сучасній фазі коеволюційного розвитку природи і суспільства. Вона має визначити цілі діяльності людства і модифікуватися у різних цивілізаціях та країнах з урахуванням екологічної ситуації, природних умов, культурно-історичної спадщини. Нова ідеологія має органічно увійти у культуру, сформувавши її екологічно-світоглядну складову як невід'ємну частку нового інтегрального типу.

Культура (у широкому сенсі, яка включає у вигляді підсистеми економічну й господарську діяльність) повинна стати домінуючим фактором суспільного розвитку. Така умова і мається на увазі, коли висувається формула про зміну парадигм – домінування культури замість техно- чи економцентризму. Під культурним домінуванням розуміється перетворення й нова якість усієї духовно-мотиваційної сфери будь-якої людської діяльності, підвищення статусу моральних, релігійних, і, власне, особистісних цінностей у процесі становлення цивілізації.

Формування високого рівня екологічної свідомості та екологічної культури є необхідною умовою вирішення екологічних проблем людства і, відповідно, подальшого розвитку сучасної цивілізації. Тому проблема відтворення культурних першоджерел людського буття, його цілісного ядра сьогодні є важливим і невідкладним завданням. Саме один із двох можливих типів екологічної свідомості (екоцентристський або антропоцентристський), що панує у суспільстві, визначає тип екологічної культури, що склався, поведінку людей стосовно оточуючого середовища.

В контексті перетворення локальних екофільних цінностей на універсальні цінності всього людства, за умови прояву сучасної екологічної кризи на глобальному рівні, культуродомінуюча парадигма як одна з найважливіших факторів виживання людства має переходити від декларувань щодо її пріоритетності до наповнення державно-політичним, соціально-економічним і технологічним змістом та спиратися на систему політико-правових цінностей.

Обмеженість людських знань зумовлює неадекватність інформації стосовно умов та можливих наслідків екологічної діяльності, внаслідок чого виникає ситуація високого екологічного ризику (невизначеності щодо можливих наслідків перетворення природи), а то й екологічної кризи. Попередження і подолання таких криз можливе тільки на засадах відповідальності. Відповідальність є основою формування екоцентристського типу екологічної свідомості та відповідного типу екологічної культури. Саме вона у кінцевому підсумку визначатиме спрямування природоперетворюючої діяльності та її наслідки.

Нові знання й ідеологія, засвоєні людством, стануть могутньою силою, якщо вони органічно увійдуть у культуру, утворять її екологічну складову, як невід'ємну частину інтегрального типу культури. Становлення інтегральної культури пов'язано із відродженням

високого мистецтва, вихованням здатності з дитинства сприймати й відтворювати природну красу, естетичне неприйняття насильства над природою та людиною.

Екологічна компонента має стати нерозривною складовою моралі суспільства. Нова мораль має орієнтуватися на пріоритет колективних, загальнолюдських інтересів, на прагнення зберегти й передати наступним поколінням Землю в її цілісності й гармонії.

Одним із найефективніших шляхів формування світогляду, спрямованого на забезпечення коеволюційного розвитку системи “суспільство – природа” є вдосконалення і розвиток системи освіти і виховання молоді, створення відповідних гуманних і екологічно спрямованих програм, які б органічно пронизували вивчення усіх навчальних дисциплін. Ця робота має здійснюватися у органічній єдності з діяльністю засобів масової інформації.

Розв’язати проблеми оптимального управління сучасною екологічною ситуацією можна тільки на основі нових філософсько-світоглядних засад ставлення до природи завдяки організації гармонійної взаємодії суспільства і природи. Таке бачення базується на уявленні про коеволюційний розвиток природи і суспільства. Відповідно до коеволюційного розуміння зв’язку природи і суспільства, оптимальне управління екологічною ситуацією може бути забезпечене спрямовуючими, регулюючими діями людини у відповідності з принципами існування глобальної соціоприродної системи.

Основні положення дисертації відображені в наступних публікаціях:

1. Сулацкова О. Ф. Деякі теоретичні аспекти екологічної свідомості, екологічного мислення / О. Ф. Сулацкова // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки / Філософські науки. – Луцьк, 2007р., №8. – с.134-137.
2. Сулацкова О. Ф. До питання співвідношення понять «культура» та «цивілізація» в сучасному науковому дискусі / О. Ф. Сулацкова // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. / Філософські науки. – Луцьк, 2007 р., №8. – с.47-50.
3. Сулацкова О.Ф. Концепція «Ноосфери» В.І. Вернадського як новий етап осмислення проблематики культури та цивілізації / О. Ф. Сулацкова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, //Філософські науки. – Луцьк, 2008 р., №12. – с.63-67.
4. Сулацкова О. Ф. Екологічна система освіти і виховання як ефективний шлях формування екологічної культури / О. Ф. Сулацкова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки//Філософські науки. – Луцьк, 2009 р., №19. – с. 37-40.

5. Сулацкова О. Ф. Екологізація моралі, як основний чинник формування екологічної етики / О. Ф. Сулацкова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки//Філософські науки. – Луцьк, 2010 р., №27. – с. 23-27.
6. Сулацкова О. Ф. Екологічні цінності як основний аспект становлення і розвитку екологічної культури / О. Ф. Сулацкова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки//Філософські науки. – Луцьк, 2010 р., №28. – с. 45-49.
7. Сулацкова О. Ф. Екологічна культура в аспекті становлення цінностей сучасного суспільства / О. Ф. Сулацкова // Закономірності і тенденції розвитку суспільства очима молоді ХХІ століття: матеріали доповідей ІV Міжнародної науково-практичної конференції //Дев'яти читання пам'яті В. Липинського. – Луцьк: Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2006 р. – с.39-41.
8. Сулацкова О. Ф. Соціально-правовий інструментарій регулювання екологічної культури / О. Ф. Сулацкова // матеріали доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики ХХІ століття» // Десяті читання пам'яті В. Липинського. – Луцьк: видавництво «Волинська обласна друкарня», 2007 р., с. 55-57.
9. Сулацкова О. Ф. Деякі теоретичні аспекти формування екологічної культури сучасного суспільства / О. Ф. Сулацкова // матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє». – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, том 2, 2007 р., с.199-200.
10. Сулацкова О. Ф. Особливості формування екологічної культури студентської молоді в умовах суспільства ризику / О. Ф. Сулацкова // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє». – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008 р. – Т.1. – с. 184-185.
11. Сулацкова О. Ф. Екологічна освіта студентської молоді в умовах сьогодення: теоретичні і практичні основи / О. Ф. Сулацкова // Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Гендер, Екологія. Здоров'я». – Харків: ХНМУ, 2011. – 174-175 с.
12. Сулацкова О. Ф. Екологічна культура в аспекті становлення цінностей сучасного суспільства / О. Ф. Сулацкова // Матеріали III науково-практичної конференції

АНОТАЦІЇ

Сулацкова О.Ф. Екологічна культура в аспекті становлення цінностей сучасного суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04. – філософська антропологія, філософія культури – Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Проблематика дисертаційного дослідження знаходиться на межі методології науки, філософської теорії цінностей, соціальної екології та теорії культури, що надало змогу розкрити діалектику гносеологічних та аксіологічних аспектів екологічної культури і екологічної свідомості; визначити екологічну культуру як цілісний коадаптивний механізм людини і природи; запропонувати новий підхід до формування екологічної культури суспільства через екоцентричний тип формування цілісної системи цінностей.

В дисертації обґрунтовано значення екологічних цінностей як інтегруючого фактору становлення світової екологічної культури і як критерію життєздатності цивілізації. Ціннісні орієнтири суспільства є складними структурними утвореннями, здатними (попри їх суперечливість) через посередницьке регулювання впливати на формування орієнтації груп і конкретних особистостей, направляючи їх діяльність в те чи інше русло. Розглядаючи ціннісні орієнтири, що склалися на початок ХХІ століття, встановлено, що вони є скерованими на збереження сенсу та моральності життя, утворюють стержень духовності особистості, ними визначається міра її здатності до активної, і, разом з тим, екологічно безпечної діяльності.

Ключові слова: культура, екологічна культура, екологічна криза, екологічна етика, аксіологія, екологічні цінності, екологічна освіта.

Сулацкова О. Ф. Экологическая культура в аспекте становления ценностей современного общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Волинский национальный университет имени Леси Украинки.

Проблематика диссертационного исследования находится на границе методологии науки, философской теории ценностей, социальной экологии и теории культуры, что дает возможность раскрыть диалектику гносеологических и аксиологических аспектов экологической культуры и

экологического сознания, определить экологическую культуру как целостный коадаптивный механизм человека и природы, предложить новый подход к формированию экологической культуры общества через экоцентричный тип формирования целостной системы ценностей.

Исследование показало, что переход к постиндустриальному обществу стал не только сменой производства и характера потребления, но и радикальным сдвигом во взаимоотношениях общества со средой его обитания и средой производства – биосферой, что нашло свое выражение в смене ценностных ориентиров (отказ от позиции «человеческой исключительности», принятие концепции органической устроенности общества в биосферу).

Исследование процесса разворачивания социоприродных противоречивых коэволюционного развития общества и природы дает возможность акцентировать внимание не столько на познании структур, станов социоприродной системы, сколько на отношениях между ее элементами, на корреляции эволюционных взаимодействий, которые создают условия для преодоления противоречий между сущностью и существованием объекта, а также для возобновления его связей с реальным миром. Такой подход создает предисловия для осмысления природно-эволюционного и культурно-исторического аспектов человеческого бытия в целостности и взаимообусловленности.

Экологическое образование, как целостное культурологическое явление, которое включает процесс обучения, воспитания, развития личности, должна направляться на формирование экологической культуры, как составляющей системы национального и общественного воспитания всех слоев населения Украины (в том числе через экологическое просветительство с помощью общественных экологических организаций), на экологизацию учебных дисциплин и программ, а также на профессиональную экологическую подготовку через базовое экологическое образование. Главной целью экологического образования есть формирование экологической культуры отдельных лиц и общества в целом, формирования навыков, фундаментальных экологических знаний, экологического мышления и сознания, которое основывается на отношении к природе как универсальной, уникальной ценности.

В диссертации аргументировано значение экологических ценностей как интегрирующего фактора становления мировой экологической культуры и как критерия жизнедеятельности цивилизации. Ценностные ориентиры общества это сложные структурные создания, которые могут (вопреки их противоположности) путем посреднического регулирования влиять на формирование ориентации групп и конкретных личностей, направляя их деятельность в то или иное русло. Рассматривая ценностные ориентиры, которые сложились в начале XXI века, определено, что они направлены на сохранение смысла и моральности жизни, создают стержень духовности личности, ими определяется мера ее возможности к активной, и, вместе с тем, экологически безопасной деятельности.

Ключевые слова: культура, экологическая культура, экологический кризис, аксиология, экологические ценности, экологическое образование.

Sulatskova O. F. Ecological Culture In Aspect of formation of Modern Society Values. - The Typescript.

The application thesis for candidate of philosophy academic degree in speciality 09.00.04 - philosophical anthropology, culture philosophy. - Volyn National University named after Lesia Ukrainka.

The problematics of the thesis research is at the border of methodology of science, philosophical theory of values, social ecology and theory of culture. This provides the opportunity to disclose the dialectics of gnosiological and axiological aspects of ecological culture and ecological consciousness, to define ecological culture as complete coadapted mechanism of human and nature, to suggest the new approach to formation of the society ecological culture through ecocentric type of formation of complete system of values.

Research has shown that transition to a postindustrial society became not only change of manufacture and consumption, but also radical shift in mutual relations of the society with habitat and the manufacture environment - biosphere that has found the expression in change of valuable reference points (refusal of the "human exceptionalism" position, acceptance of the concept of society organic incorporation into biosphere).

The thesis gives reasoning for ecological values as integrating factor of formation of world ecological culture and as criterion of civilization vital activity. Society valuable reference points are complex structural creations that can (contrary to their contrast) influence by intermediary regulation on formation of groups and concrete persons orientation, directing their activity to this or that channel. Considering valuable reference points developed in the beginning of XXI century, the definition is that they are directed on preservation of the life sense and morality, create a core of the person spirituality, they define its possibility measure to active, and, at the same time, ecologically safe activity.

Keywords: culture, ecological culture, ecological crisis, axiology, ecological values, ecological education.